



A MAGYAR HALÁLTÁNCRÓL*)



HALÁLTÁNC (Danse macabre, Todtentanz) jelentőségére könyvérdekesség szempontjából nem szükséges a magyar bibliofileket figyelmeztetni. A bibliofilia alapjául szolgáló esztétikai, történeti és irodalmi érzéket egyaránt foglalkoztatja s a könyvgyűjtő szenvedélyét a ritkasággal, változatossággal, az eredet, a hatás, az utánzás vitás kérdéseivel és egyéb érdekességekkel izgatja.

Nem csoda tehát, hogy az angoloknál, németeknél, franciáknál, olaszoknál és spanyoloknál a haláltáncnak nagy irodalma van. Csak nálunk történt kevés e téren, pedig van magyar haláltánc is, amint ezt a német művészettel és irodalommal való sokszoros kapcsolatunknál fogva előre feltehetjük.

Ennek adatait összegyűjteni, vitás kérdéseit megoldani a magyar művészet-történet és bibliofilia feladata s folyóiratunkban természetesen örömmel helyt adunk az erre vonatkozó közléseknek.

Itt most a haláltánc eredetét, történetét vázoljuk s a magyar haláltánc történetéhez néhány új adattal járulunk.

A „*Memento mori*“ eredete írásban és képes ábrázolásban régi idők ködös homályában vész el. Már Herodotos említi (II. k. 78. f.) az egyiptomiaknak azt a szokását, hogy lakomaik után egy ember egy festett vagy faragott holttestemet hordozott körül a halálra emlékeztetőül.

A görög gemmákon és vázákön, vagy a híres pompéjibeli serlegen előfordul ugyan a csontváz, de itt nem a halál, hanem a halott ábrázolásaképen. A célja is valószínűen ugyanez volt. Lessing Gotthold Efraim híres értekezése (Wie die Alten den Tod gebildet) kikél a halál csontvázábrázolása ellen s a megszemélyesített halál ilyen ábrázolása csakugyan kései eredetű. A biblia öldöklő angyalról beszél, a görög képzőművészet — bár nehéz megállapítani, mi szerep jutott az alakításban a néphitnek s mi a költészetnek, pl. a tragikusoknak (Euripides Alcestise) — a Halált (Thanatost), mint a fehér Álom fekete testvérét, az Éj vagy a Föld (Gé) és Tartaros fiát szemé-

*) Mutatvány az Amicus kiadásában sajtó alatt levő illusztrált monográfiából.

lyesíti meg; később pedig az alexandriai művészet Eros képében ábrázolja, kezében lehajtott vagy kioltott fáklyával (Gruppe: Griech. Myth. II. 1070. l.).

A halálról való néphitnek a sociologia a vallás fejlődésében rendkívül nagy jelentőséget tulajdonít (Spencer, Wundt). Erre itt most nem terjeszkedünk ki. Valószínűnek tartjuk azt, amit Douce is állít, hogy a keresztyén templomokban őrzött ereklyecsontvázak hatással lehettek a halál ily alakú megszemélyesítésére (The dance of Death).

A Haláltánc eredete a karácsonyi, vízkereszt, főleg pedig a husvét miszteriumdrámáig vezethető vissza. Egyházi felfogás szerint a husvét győzelmi ünnep: Krisztus győzelme a halálon. Ebből fejlődhetett ki a haláltánc-dráma vagy jelmezes előadás, melyhez valószínűen zenekíséret is járult (A. Goette: Holbeins Totentanz). De a pogány hagyományként átörökölt templomkörüli táncoknak is része lehet a kialakulásban. Sőt része lehet az ősrégi halotttori táncnak is, amilyent a Magyar Simplicissimus Magyarországon figyelt meg. A magdeburgi ünneprontók Vitus-tánca, melyet a Nürnbergi Krónika II. Henrik császár korába (1002—24) helyez, annyival inkább idesorozható, mert az egyház készséggel felhasznált ilyen eseteket az ünneprontástól elrettentésre (Douce i. m.). Ezt mutatja a három halott és három élő legendája, kapcsolatban Macarius legendájával (némelyek szerint innen a haláltánc „Danse Macabre“ neve, míg mások a Makkabeusoktól, a középkori előadások kedvelt hőseitől származtatják), amely a haláltánc fejlődésére azáltal is hatott, hogy forrásul szolgált a tévesen Orcagnának tulajdonított híres Campo-Santo-i festménynek.

A Haláltánc képes ábrázolása Franciaországban már a tizenötödik században több helyen feltűnik s ezek közül kettő (a párizsi „Cimetière des Innocents“ és a kermariai (Bretagne) falfestményei) kísérelő szöveggel is el volt látva. Az előbbi, mely nyomtatásban 1485-ben jelent meg, a bevezető és befejező képen kívül tizenöt haláltáncképből áll s hatott a kermariaira, mint a La Chaise-Dieu-i festményekre is. A klingenthal (Kis-Bázel) haláltánc Goette szerint független a francia színjátéktól és haláltáncképtől, sőt a párizsi Danse macabre előtt jött létre. A tetemház képen kívül 39 haláltáncképből áll s német szövegű magyarázattal van ellátva, mint a nagy-bázelei s a Manueltól 1515—20 években festett berni haláltánc. Sajnos, az eredetiek elpusztultak s csak későbbi korú másolatok vannak róla. Nevezetesen még a lübecki, berlini, az angol-, spanyol- és olaszországi haláltáncképek, melyek közül a clusone-i arról nevezetes, hogy Goette szerint a legrégebbi olyan haláltánc, amely valóságos csontvázat szerepeltet.

Hogy voltak-é nálunk ilyen haláltáncképek és processiók, erre nézve Szilády így felel: „Ennek nálunk a mai napig semmi nyoma sem merült fel. Fölfedezett falfestményeink, kódexeink, könyveink nem bizonyítják, hogy az egyházi élet révén, úgy mint másutt, ez a szokás nálunk is divatozott volna.“ (Beöthy-Badics: A magy. irod. tört. I. k. 3. kiad. 270. l.) E határozott kijelentés akkor is valószínűtlen volna, ha adatunk nem volna az ellenkezőre, ha a múlt ilyen emlékei nyomtalanul eltűntek volna. De nem tűntek.

Egy ilyen haláltáncképsorozatnak lehet kései utóda az a képcsoport, melyet 1915-ben a gömörmegyei muzeumban Rimaszombatban mutattak nekem, amelyet akkor le is írtam és amelyet legújabban Divald Kornél ismertetett az „Élet“ 1921. évfolyamában. Az olajfestmény a rozsnyói franciskánusok rendházából (Divald szerint templomából) került a muzeumba, mint a Muzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége letéteménye. A festmény közepét elfoglaló képen egy koporsó körül kilenc nő a halállal táncot lejt. Mintha csak a Madách londoni vásárja végét látnók! A közbülső kép négy sarkában egy-egy kisebb kép van, u. m. fent a belső sarokban feszület előtt térdeplő két alak, a külső sarokban a mennyország, alant Ádám és Éva bűnbeesése és a pokol. A közbülső kép felirata: „Vulneris en nostri certam solamque medelam, En data divina proemia larga manu.“ Az első ember elestére, illetőleg az összes haláltáncképekre vonatkozik az alsó felirat: „Per unius peccatum Mors intravit in mundum.“ A nagy képet tizenkét kisebb kép kereteli be: tizenkét haláltánckép, mindenik alatt latin, *magyar* és német magyarázattal s latin jelmonddal ilyen sorrendben: 1. Pápa. Pabst. 2. Imperator. Császár. Kayser. 3. Rex. Király. König. 4. Cardinalis. 5. Episcopus. Püspök. Bischof. 6. Dux. Herceg. Herzog. 7. Comes. Gróf. Graf. 8. Nobilis. Nemes. Edelman. 9. Civis. Polgár. Bürger. 10. Agrestis. Paraszt. Bauer. 11. Mendicans. Koldus. Bettler. Miles. Katona. Kriegsman. 12. Stultus. Bolond. Narr. Infans. Gyermekek. Kind. A felírás alatt még latin sententia is van pl. a „pápá“-nál: „Nec infulae parvit quidem Mors duplici“, a császáré alatt: „Mundo imperas, sed Mors tibi.“ A képek magyar felirata kétségtelenné teszi a festmény magyarországi eredetét. Csakhogy ezek a képek nem a Holbein haláltáncképei s további kutatásra vár annak felderítése, hogy azok eredetiek-é, vagy másolatok, vagy utánzatok? Arra nézve, hogy Holbein képei hozzánk is eljutottak, dr. Alszeghy Zsolt barátom érdekes adatként közölte velem, hogy e művész több haláltáncjelenetét ábrázoló metszetet látott a szomolányi vár kápolnájában. Kár, hogy nem tudjuk, milyen korúak. De arra nézve, hogy Holbein képei hozzánk korán eljutottak, lesznek még más irodalmi bizonyítékaink is, amelyekről alább szólunk.

A haláltáncképek imakönyvekbe, (Horae, Heures) és más különösen valóságos vagy oktató irányú nyomtatványokba is bekerültek illusztráció gyanánt.

Ilyen népszerű volt a haláltánc, mikor ifj. Holbein János (1497—1543) mint festő fellépett. Épen működése egyik színterén, Bâselben megfigyelhette e falfestményeket, ezek hatása alatt határozhatta el magát először azok egyes képeinek másolására, majd önálló művészi alkotásra, mellyel minden korábbi alkotást háttérbe szorított. Először kézi rajzban alkalmazza, (Goette szerint 1521 előtt) mely törhüvely díszítésére volt szánva, hat emberi alakkal (király, királyné, harcos, nő, barát, gyermek), azután az ábéce 24 betűjét látja el halálképekkel (megjelent 1524-ben) s végre önálló képekben is megrajzolta úgynevezett nagy haláltáncát, vagy amint némelyek jobban szeretik nevezni, halálképeit (imagines mortis). Ez már 1526 előtt fába volt metszve (Lützelburger, a képek metszője ugyanis ebben az évben

halt el) s német felírással, de egyébként szöveg nélkül próbanyomások is készültek róla. 40 képből áll, u. m. 1. A teremtés. 2. Ádám és Éva a paradicsomban. 3. Ádám és Éva kiűzetése. 4. Ádám míveli a földet. 5. Az emberek csontjai. 6. A pápa. 7. A császár. 8. A király. 9. A bíboros. 10. A császárné. 11. A királyné. 12. A püspök. 13. A herceg. 14. Az apát. 15. Az apátnő. 16. A nemes. 17. A kanonok. 18. A bíró. 19. Az ügyvéd. 20. A tanácsos. 21. A prédikátor. 22. A plébános. 23. A szerzetes. 24. Az apáca. 25. A vén asszony. 26. Az orvos. 27. A csillagvizsgáló. 28. A gazdag. 29. A kereskedő. 30. A hajós. 31. A lovag. 32. A gróf. 33. Az aggastyán. 34. A grófné. 35. A nemesasszony. 36. A hercegné. 37. A házaló. 38. A szántóvető. 39. A gyermek. 40. Az utolsó ítélet. A halál címere (41.) zárja be a sorozatot. Ugyancsak a fametszetek később Lyonba kerültek s négysoros francia versekkel és latin nyelvű bibliai idézetekkel ellátva ott 1538-ban¹⁾ több más halálról szóló elmélkedésekkel együtt *Les fimulachres & | HISTORIEES FACES | DE LA MORT, AVTANT ELE | gammēt pourtraictes, que artifi- | ciellement imaginées.* [[Vignette: Oszlopszaton nyugvó nyitottkönyv ΓΝΩΘΙ, ΣΕΑΥΤΟΝ (Ismerd meg magadat) felírással háromfejű szárnyas alak, szárnyai közt; a szobor talapzatára tekerődő két kígyóval és globussal, két oldalt: *Vfus me | Genuit* felírással] | A LYON, | Soubz l'escu de COLOIGNE. | — | M. D. XXXVIII. || (4^o A. N.) címmel megjelentek. 1542-ben ugyanott új kiadása jelent meg hasonló tartalommal, 1545-ben jelent meg a francia szöveg latin fordítása: „IMAGINES MORTIS“ negyvenkét képpel, Douce szerint a bővülés a kórságos vagy koldus képe. A képek verses felíratait Aemilius Georgius franciából fordította latinra. Az 1547-iki kiadás ugyanezt követi, a különbség csak az, hogy a régihez képest 12 képpel bővült, u. m. a gyermek képe után 40. A katona. 41. A játékosok. 42. A tobzódók. 43. A bolond. 44. A rablók. 45. A vak. 46. A fuvaros. 47. A kórságos képe járult. Végül itt is megvan az utolsó ítélet és a halál-címer, sőt négy kép gyermekekkel, amelyeknek semmi köze a haláltánchoz s ezért az újabb lenyomatok (pl. Douce) el is hagyják. Goette szerint már az 1545-iki lyoni kiadásban is benne vannak. Még ebben az évben ugyanott új lenyomata készült „ICONES MORTIS“ címmel s egyszersmind a francia szöveg is ugyanannyi képpel ugyanitt szintén megjelent. 1554-ben Bâselben, 1555-, 1557-, 1566- és 1567-ben Kölnben adták ki.²⁾ Goette szerint (192. l.) az 1563-iki kiadás (v. ö. Douce 108. l.) a menyasszonyt és vőlegényt, vagy a fiatal asszonyt és ifjú férjet ábrázoló két metszettel bővült. A francia és latin szövegű kiadáson kívül olasz, spanyol, német, holland nyelven is megjelent. A hollandiai (Antwerpen 1654) azért érdekes, mivel a képek sorrendjét megváltoztatja.

Holbein képsorozata — ez a bámulatos ember tragédiája vagy tán comico-

¹⁾ Jó hasonmása Münchenben 1884-ben jelent meg, mint a „Liebhaber-Bibliothek alter Illustratoren“ X. kötete, Megvan a budapesti egyetem könyvtárában.

²⁾ Az 1554., 1555., 1557., 1566., 1567. évi kiadásokat a müncheni udv. könyvtár példányai alapján hasonlítottuk össze, a Douce-féle kiadást Reiter László szívésségéből használtuk.

tragédiája — habár részben a korábbi haláltáncképeken alapúl is, habár anatómiai fogyatékoságai vannak is, mindamellet rendkívüli művészi leleményességgel készült, a különböző rendű és rangú emberek jellemző életviszonyainak meglepő ismeretével. Egyik-másik képe egész drámát jelenít meg, sőt alkotója még humort is tud ábrázolásaiba belevinni, innen azoknak minden korábbi ábrázolást elhomályosító, háttérbe szorító népszerűsége,

IMAGINES MOR/ TIS SELECTIORES, CVM

Δεκαστίχοις

VALENT. VVAGNERI
CORONEN.

ITEM.

PRAECEPTA VITAE CHR L
TIANAE, ET ALIA QVAEDAM

Epigrammata, Carmine

Elegiaco.

Eodem authore.

Coronæ

Industria ac sumptibus

Valent. VVagneri

Coron.

1. ábra.

azonban 1544 áll, nyilván azért, (mint Szabó K. sejtí) mert az 1544-iki kiadásnak itt csak elejét nyomatta újra. Az ajánlás Salicaeus Ferenc berethalmi lelkésznek szól s kelete: Coronae in Transilvania, pridie Idus | Maj, Anno M.D.LVII. || Ezért tartja Szabó (Régi m. k. II. k. 75. sz.) valószínűnek, hogy 1557-ben nyomtatott. (1. ábra.)

Az IMAGINES MORTIS-ban a záróvignette-tel együtt 19 metszet van, ezek közül 16, illetőleg mivel a 6. és 17. kép ugyanaz, tehát csak 15 kép a Hol-

mit a művészetre (itt csak Rethel képeit emeljük ki), zenére (Saint-Saens „Danse macabre“-ja) és az irodalomra gyakorolt. Hangsúlyozzuk, hogy ebben a hatásban a képeket magyarázó szövegnek, amely nem mindig találó s miként Goette kimutatta, a képek eszmei magaslátára felemelkedni ritkán képes, sőt sokszor a művészt meg sem értette, kevés része van.

Holbein képeinek az Aemilius Georgius latin verseivel ellátott valamelyik kiadása Magyarországra is eljutott s brassói Wagner Bálint annak több képét fametszetben utánozta és saját latin verseivel együtt 1557-ben több apró munkájával együtt közrebocsátotta. A kiadás címe: IMAGINES MOR/ | TIS SELECTIORES, CVM | δεκαστίχοις | VALENT. VVAGNERI | CORONEN. | ITEM. | PRAECEPTA VITAE CHR I- | TIANAE, (így) ET ALIA QVAEDAM | Epigrammata, Carmine | Elegiaco. | Eodem authore. | Coronæ ◊ | Industria ac sumptibus | Valent. VVagneri | Coron. || 8r. 20 számozatlan levél a címben említett PRAECEPTA-n kívül, melynek címlapján nyomtatási évül 1554, a colophonban

bein-féle képek utánzata. Ezek: 1. Ádám és Éva a paradicsomban. 2. A paradicsomból kiűzés. 3. Ádám műveli a földet. 4. A gyermek (39). 5. A lovag. 6. A prédikátor. (Önálló alakítás, a halált teszi meg prédikátornak.) 7. A grófné. 9. A vénasszony. 10. A csillagvizsgáló. 11. A nemesasszony. 12. Az aggastyán. 13. A kereskedő. 14. A gazdag. 15. A halál címere. 17. (Ugyanaz, mint a 6. sz.) 18. Az utolsó ítélet. A 8-ik (halálfej és csont), 16-ik (záróvignette-szerű dísz), 19-ik (záróvignetteül használt emblema) képnek a Holbein-féle sorozatban nincs megfelelő kép, míg a többi csak meglehetősen kezdetleges utánzat. Amit Szabó Károly is észrevett, hogy a képek „az eredetiekhez képest megfordítva“ vannak, annak vagy az a magyarázata, hogy a metsző a képeket úgy rajzolta fára, amint előtte állottak, vagy olyan kiadást követett, amely már az eredetieket hasonló okból szintén fordítva adta, pl. ilyen az 1555-ik évi kiadás. Arra nézve, hogy Wagner csakugyan a Holbein-féle képeket utánozta, (2-5. ábra) ajánlásának e sorait idézzük: „. . . has mortis imagines ex Georgij Aemilij libello selegi, quibus versiculos nostros, & uenustiores sententias ex Bibliorum uolumine adiunxi.“ Tizenhét Dekastichonából álljon itt egy, az első, mutatványul:

Principio Dominus caelum terramque creavit,
Quicquid et haec mundi machina uasta tenet.
Hinc formatur Homo, coniunx cum coniuge: uiuum
Exemplum, et ueri dulcis imago DEI.
Sed quia fallacis decepti fraude draconis,
Infaustas comedunt noxia poma dapes:
Accensas domini sentiscunt protinus iras
Illius et pauidi uoce sonante tremunt.
Campisque Elysiis miserè pelluntur, ab illo
Tempore nos fato subdita turba sumus.

II.

A haláltánc eszméjének irodalmi fejlődését vizsgálva, szinte azt mondhatnók, hogy annak csirája már Horatius ezen híres mondásában benne van: „Pallida mors aequo pede pulsat pauperum tabernas regumque turres“ („A halovány Halálnak a lába / A király palotáján / Épen úgy bezörget, akár csak / A koldus kalibáján.“ / Csengeri ford.) A későbbi fejlődés, mely szerint a Halál legyőzi a pápát, császárt, királyt, főrendet, gazdagot, szegényt egyaránt, e gondolat kibővítésének tekinthető. Hosszú lenne a haláltánc világirodalmi útját Savitritől (bár a szerelem mindenhatóságának e fenséges rajzában a halál istene enged, de azért ez is idetartozik) Bürger „Lenore“-jáig, vagy Goethe „Todtentanz“-áig, avagy még tovább követnünk. Itt most megelégszünk magyar irodalmi fejlődésének rövid vázlatával. A némelyek által a XII. században élt Walter Mapesnek tulajdonított „Lamentacio et deploracio pro Morte et consilio de vivente Deo“ című verset is csak azért említjük fel, mert a Példák könyve (Nyelvemléktár VIII. köt.) „El megyek meghalni“ kezdetű elmélkedésének ez az egyik latin változata: Vado mori Papa qui jussu regna subegi | Mors mihi regna tulit eccine vado mori. | Vado mori

Rex sum, quod honor, quod gloria regum, | Est via mors hominis regia vado
 mori és így tovább az előljáróról, katonáról, barátrol, törvénytudósrol, jo-
 gászrol stb. szoló versekkel. Ennél jobban érdekel bennünket a Magyar
 Nemzeti Múzeum 276. sz. s a müncheni
 állami könyvtárnak Cim. 14831. sz. kézirati
 változatai, amelyekben dr. Katona Lajos
 néhány szak kivételével a magyar Halál-
 tánc forrását találta meg. (Irodalomtört.
 Közl.1900. 106—171. és Szilády u. o. 117—8
 l. idéz egy szöveget, mely Helinandust ne-
 vezi meg e latin vers szerzőjéül (és 1895.
 120—41.) A Példák könyvének prózai halál-
 tánc a „yelewn valo ember“-en kívül fel-
 sorolja a kiralyt, pápát, pispeket, (kato-
 nát) baynakot, veent, bewlchet (logicus),
 kazdagot, zegenyt, byrot, nemest, zeepet,
 bewlchet (sapiens), bolondot, (tobzódót)
 barátot, vruost, vygadozót, sok penzewt.

Nevezetesebb ennél Pesti György éneke,
 mely kétféle szövegben maradt fent. Az
 első régebbi szöveg a sepsiszentgyörgyi
 Székely Nemzeti Múzeum Csereiné-kódexében (40^a 50^a) fentartott kézirati
 szöveg: „Cancijo de Immagine morttijs“ a másik a Bornemisza Péter Énekes-
 könyvében (Detrekő, 1582) közölt „Halálra emlékeztető ének“, melynek



2. ábra. (Holbein)



3. ábra. (Wagner)

címe valószínűen Bornemisztól ered, s szö-
 vegrontásai miatt (l. pl. a 4. versszakot)
 előnyt kell felette adnunk az előbbi, Cse-
 reyné-kódexbeli szövegnek, bár ez is csak
 másolat és pedig sok értelemzavaró hibával
 teljes másolat. A Pesti György szövegének
 jelentőségét az adja meg, hogy az a Holbein
 képeihez írt szöveg, sőt az is megállapítható,
 hogy Aemilius Georgius latin verseit for-
 dította nagy szabadsággal, a neki tetsző he-
 lyeken bő kitéréssel, amint a bibliai epiku-
 sok szokták tenni, másutt tulságos rövidi-
 téssel és összevonással. A képek sorrendjé-
 hez nem ragaszkodik mindenütt, sőt néhol
 nem a latin versek, hanem a képhez írt bib-
 liai hely nyomán halad. Az írás évét (1560)
 magamagmondja műve végén. Életéről nin-
 csenek adataink, nevét a versek fejeibe is befoglalta: Georgius litteratus
 Pesti. Protestáns pap vagy tanító lehetett. Bornemisza átírt szövege újab-
 ban a Régi M. Költők Tára VII. kötetében jelent meg.

A XVII. század magyar irodalmában a haláltáncot egy névtelen szerző „Comico-tragédia“ (1646) című moralitása képviseli, melyben a Halál a gazdagot, a lator katonát s a kegyetlen tisztartót viszi el s a darab a bevezetésnek vagy prologusnak tekinthető Virtus-Voluptus-felvonással és epilógussal sejteti, milyen lehetett a régi haláltánc-dráma.

Közelebb áll későbbi kora dacára a középkori „Vado mori“-hoz és a Pesti művehez Udvarhelyi Szeles János székelyudvarhelyi nótáriusnak 1794 körül készült és a kolozsvári kath. lyceum könyvtárában kéziratban őrzött³⁾ verse, melynek címe: „AZ HALÁLNAK minden halandó rendekhez, és minden halálra menő rendeknek végső szavai“, melyet a Halál szava oszt szakaszokra s melyben minden halálra menő „Halni mégyek“ szóval kezdi és fejezi be mondókáját. A Halál beszédével kezdődik: „Jőjjetek mind halni a'kik eredteték Ádámtól, 's világra tölle születteték, nints semmi mod bené hogy menékedjete, meg kell annak lenni mind halni jőjjeték“. A „Papi rend“ nyitja meg a sort a Halál e bemutatásával: Első rendet szabom a'



4. ábra. (Holbein)

papi Tiszteknék s utánok szolgáló bélső személyeknek, Cánon erejével nagy mentséguéknék de én erőm ellen fegyvertelenéknék. Pápa. Halni mégyek: Roma butszuzál pápától mert meg fosztotta azt az halál koltsától. Cordinál. Halni mégyek: semmit veres bársonyommal nem gondol az halál 's rojtos kalapommal. Püspök. Halni mégyek: másnak aranyos páltzámot hagyom szkofiumos két águ kutszmámot. És ugyanilyen versekben búcsúzik az Esperes, Pap, Diaconus, Sub Diaconus, Plebános, Predikátor, Barát, Remete, Apátza, Cántor, „Papirend“ közönségesen. Azután a Halál az „Uralkodórend“-et vezeti elő, a császárral kezdve: (Halni mégyek: leg főbb a világon voltam, Dé nagyobb az halál magamon tanoltam) s folytatva a királlyal, királynéval, aztán Uralkodórend közönségesen, urirend, Halál, Viczé király, groff, báró, ur, uriasszony, nemes ember, törvény praeses, assessor, urirend közönségesen, tábori rend, Halál, generális, kapitány, városi rend, Halál, bíró, tanácsur, notarius, praeceptor, vásár bíró, peres, prokátor, város szolgálja stb., nyomorékrend, Halál, száraz betegséges, vízkórságos stb., lakodalmi rend, Halál, násznagy, nyoszolyóasszony, örömatya, örömanya, vőlegény, meny-asszony, vő féj, hegedús, tántzoló, konyha mester, szakács, mosogató asszony, lakodalmi rend közönségesen, vallás rend, Halál, keresztény, zsidó, török, köz vallású, bálványozó, istentelen, káromkodó, val-

³⁾ A kézirat rövid ismertetése Lukinics Imrétől az Erdélyi Muzeum 1903. évfolyamában 15—27. l.

lás rend közönségesen, házas rend, Halál, jó házasok, férffi, (így!) asszony stb. házas rend közönségesen, mindenféle rend, Halál, szántó vető, kaszás, gazdag, szegény stb., POETA, Halál, Poeta, Halál, Poeta, Halál, Poeta, az egész emberi nemzet. Ezeknek a verseknek nincsen költői becsük, inkább curiositásszámba mennek: ami a középkorban helyénvaló volt, a tizennyolcadik



5. ábra. (Wagner)

században korszerűtlen s valóban a keret túlságos kibővítése igazolja, hogy a fenségestől csak egy lépés a nevetség.

A XIX. századi költőink közül főleg Vörösmarty képzeletét foglalkoztatta a halál. Az „Az özvegy“ c. költeményében a násznéphez köszönt be a vőlegényért és menyasszonyért; a „Délsziget“ c. epikus töredékben Hadadúrral és Szűdelivel harcban mutatja be. („Pisla világ bolygott szeme mély üregében, erőtlen Csontai zörögtek lélekborzasztva, hamozdúlt, sgyászos enyészet volt vállára kerítve palástul“) Főalak lett volna a Halál az „Az örök zsidó“ c. drámában és vígjátékban, de Vörösmarty csak épen a tervet hagyta reánk s eszerint a vígjáték némikép, legalább egy részletében a Délszigetre emlékeztetett volna. Ismeretes, hogy Madách szellemét is élénken foglalkoztatta a halál költészete s szinte hiányos lenne Az ember tragédiája, ha helyet nem juttat abban a haláltáncnak (XI. szín); még a borzalmast is kedvessé tudja varázsolni Mikszáth haláltáncában. De nem akarjuk itt az összes magyar haláltáncokat felsorolni⁴⁾, még csak azt említjük meg, hogy mint egy megrázó élettragédia bús elősejtelme hangzik felénk Péterfy Jenő komor megállapítása: „Holbein „Todtentanz“-jából hiányzik azon jelenet, midőn a halál a még élő emberben tombol, midőn kivájja agyát, kiszakítja lelkét s a mozgó hústömbből gúnynyal mered a nyüzsgő emberek felé.“

Dézi Lajos.



⁴⁾ A haláltáncra von. sok becses adat van Elek Oszkárnak az Athenaeumban (Akad.) megjelent nagyobb tanulmányában. Wagner kiadásából egy képet közöl az „Iparművészet könyve“ is.